

ย่าสมบุญเล่าให้หลานฟัง*

ทศพร แก้วขวัญไกร (หลาน) เรียบเรียง

ขณะนั้นท่านอายุ 81 ปี*

ประวัติความเป็นมา “คุ้มบุลำดวน”

คำว่า “หมู่บ้านบุลำดวน” หรือ “คุ้มบุลำดวน” เดิมทีเรียกตามสภาพของพื้นที่ทางด้านการเรียกขานของคนโบราณในอดีตที่มาจับจองแต่อดีตประมาณ 120 ปีที่แล้ว โดยแต่ก่อนหมู่บ้านบุลำดวนจะมีต้นลำดวนและมีดอกลำดวนอยู่เป็นจำนวนมากจึงเรียกขานติดปากว่า “บ้านลำดวน” และอาจมีการเรียกเพี้ยนตามยุคสมัยเป็น หมู่บ้าน “บุลำดวน” จนติดปากมาจนถึงปัจจุบัน

สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทางกายภาพ

สภาพภูมิศาสตร์หมู่บ้านบุลำดวนในขณะนั้น เป็นดงป่า โดยเฉพาะต้นลำดวนค่อนข้างมีจำนวนมาก โดยสภาพขอบเขตหมู่บ้านบุลำดวนจะมีบริเวณกว้างจากบริเวณสนามบินเก่า (ขณะนี้เป็นที่ตั้งมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์) จนมาถึงทิศตะวันตกบริเวณทางสายรถไฟเป็นหมู่บ้านบุลำดวนทั้งสิ้น (โดยขณะนี้แบ่งเป็นคุ้มบุลำดวน

เหนือ-บุลำดวนใต้) สภาพพื้นที่ค่อนข้างแห้งแล้ง ทุรกันดาร สภาพดินปนทราย โดยรอบบริเวณหมู่บ้านบุลำดวน

ทิศตะวันออกจะติดกับชุมชนเมือง

ทิศตะวันตกจะติดกับชุมชนบ้านยาง – บ้านหัวลิง

นอกนั้นส่วนใหญ่เป็นดงป่าทั้งสิ้น บ้านแต่ละหลังค่อนข้างอยู่ไกลกันตามพื้นที่ที่มีการจับจองการทำนาและสมัยก่อนยังพบเสือบ้างบางครั้ง

ลักษณะการจับจองพื้นที่

คนโบราณที่ทำการจับจองสถานที่ ที่เป็นที่ตั้งหมู่บ้านบุลำดวนคนแรก จากคำบอกเล่าของย่าสมบุญ แก้วขวัญไกร มีอายุ 81 ปี กล่าวว่าคุณโบราณหรือคนสมัยก่อนที่มีการจับจองคนแรก ชื่อว่า “ต่ายม” ซึ่งมีความสัมพันธ์เป็นบิดาของย่าสมบุญที่มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานจากบริเวณโรงต้ม (แถวสะพานยาว ตรงห้องสมุดประชาชน) มาจับจองที่ดินป่าลำดวน อันเนื่องมาจากพื้นที่ทำการเกษตรอยู่ที่ทิศตะวันตก (ระหว่างโรงเรียนเทศบาล 3 กับ โรงเรียนเสนศิริอนุสรณ์ในปัจจุบัน) เหมาะในการเดินทาง พร้อมทั้งนำสัตว์เลี้ยง คือ วัวและควาย สามารถที่จะนำไปเลี้ยงได้สะดวกยิ่งขึ้นและบริเวณที่จับจองก็ใกล้เมืองหลังจากนั้นก็มีการย้ายถิ่นฐานตามกันมา คือ พี่ต่ายม ชื่อ “ตาอยู่” (เป็น

บิดาชายหนุ่ม ควินรัมย์ ที่เป็นเพื่อนเล่นย่าสมบุรณ์ตั้งแต่เด็ก) มาสร้างบ้านบริเวณใกล้เคียงกันและก็มีมีการย้ายถิ่นฐานตามกันมา ในการจับจองที่ดินบริเวณหมู่บ้านบุลำควน มีทั้งตาฮอและตาคุณตามลำดับ

คนโบราณสมัยก่อนการมาจับจองพื้นที่ในลักษณะวัฒนธรรมจะมีการขอตามประเพณี โดยให้เกียรติผู้มาจับจองก่อนเพื่อเป็นการบอกกล่าว ซึ่งคนจับจองคนแรกรู้สึกดีที่มีการอาศัยร่วมกัน โดยกล่าวว่า “ผมดีใจที่มาอยู่ด้วยกันจะได้เป็นหมู่ (เพื่อน) กัน” และการสร้างบ้านก็จะอยู่ใกล้กันตามการจับจองพื้นที่ทำนา

โครงสร้างพื้นฐาน

1. ภาษา

ภาษาเขมร ถือว่าเป็นภาษาที่พูดกันในพื้นที่ถิ่น เวลามาขอพื้นที่ทำนาหรือทำการเกษตรจะใช้ภาษาเขมรทั้งสิ้น แม้กระทั่งการติดต่อสื่อสารก็เป็นภาษาเขมร ย่าสมบุรณ์ กล่าวว่า “ตายม” นั้น พ่อแม่เป็นคนติดต่อพามาจากเขมรตำมาที่อำเภอประโคนชัยในปัจจุบัน ย้ายมาอยู่ในเมืองบริเวณโรงต้ม (สะพานยาว) และย้ายมาจับจองพื้นที่หมู่บ้านบุลำควนในปัจจุบัน สมัยก่อนก็ใช้ภาษาเขมรในการสื่อสาร อาจเป็นไปได้ว่าบริเวณบุรีรัมย์ในปัจจุบัน คนส่วนใหญ่จะมีเชื้อสายเขมร

มาแต่บรรพบุรุษมีการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานมาอยู่ในบริเวณบุรีรัมย์ในปัจจุบัน

“ภาษาไทย” ที่มีการสื่อสารหรือ อ่านออกเขียนได้ ถือว่าเป็นภาษารองลงมาจากภาษาเขมร การพูดภาษาไทยได้นั้น เกิดจากการบังคับให้สื่อสารเป็นภาษาไทย โดยพูดว่า “ถ้าไม่พูดภาษาไทยจะให้ตำรวจมาจับ” และมีการเรียนหนังสือ ส่วนใหญ่การเรียนสมัยก่อนผู้ชายจะได้บวชเรียนและสามารถอ่านออกเขียนได้ บางสมัยให้มาเป็นข้าราชการเลยก็มี เนื่องจากข้าราชการสมัยนั้นค่อนข้างน้อยมาก ส่วนผู้หญิงก็มีการเรียนเหมือนกันแต่จะเรียนที่ศาลาวัด

2. การศึกษา

โรงเรียนในยุคคนโบราณนั้น ยังไม่ปรากฏชัดเจนแต่มีการเรียนการสอนผ่านชุมชนของวัดในการศึกษาเล่าเรียน โดยหมู่บ้านบุลำควนจะแบ่งการเรียนแล้วแต่ความสะดวกในการเดินทาง วัดในขณะนั้นในบุรีรัมย์ (เรียกชื่อในปัจจุบัน) จะมีอยู่ 3 วัด ที่เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจและให้การศึกษา ประกอบด้วย วัดอีสาน วัดกลาง (วัดอารามหลวง) วัดบ้านยาง ส่วนใหญ่คนในหมู่บ้านบุลำควนจะไปเรียนวัดบ้านยางซึ่งอยู่ใกล้บ้านที่สุด โดยสมัยก่อนเจ้าอาวาสชื่อ “เสน” การเรียนจะเรียนที่ศาลาวัด และในปัจจุบันก็ได้มอบสถานที่บางส่วนให้มีการจัดตั้งเป็นโรงเรียนเสนศิริอนุสรณ์จนถึงปัจจุบัน โดยเรียกชื่อตามเจ้า-

อวาตในขณะนั้น ก็ทำให้สามารถอ่านออกเขียนได้เพื่อใช้ในการติดต่อกับทางการ ในการเรียนส่วนใหญ่จะเรียนถึงชั้นสูงสุดถึง ป. 4

3. การประกอบอาชีพ

“ทำนา” ถือเป็นอาชีพหลักที่สำคัญที่สุดอย่างยิ่ง ในการประกอบอาชีพคนหมู่บ้านบุลำดวนทั้งสิ้น การทำนาสมัยก่อนไม่สามารถบ่งบอกได้ชัดเจนว่าแต่ละครอบครัวมีการทำนาที่ไร้อันเนื่องมาจากสมัยก่อนยังไม่มีเครื่องจักรกลช่วยไถพรวนหรือยว่นไถ ในการทำนาจะขยายพื้นที่ตามแรงกำลังที่มีอยู่ที่สามารถขยายดงป่าลำดวนไปได้ ดังนั้นคนโบราณหรือคนในอดีตส่วนใหญ่ การประกอบอาชีพทำนาจะสัมพันธ์กับแรงงานในครอบครัว โดยครอบครัวหนึ่งๆ จะมีลูกค่อนข้างมากประมาณ 4- 11 คน เพื่อใช้แรงงานในการทำนาและไม่ค่อยส่งเสริมการเรียนรู้เท่าที่ควร เนื่องจากต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก ในการทำนาบางครอบครัว “เวลาหยุดพักตอนเที่ยงทานข้าวยังให้ยืนกิน ห้ามนั่งจะทำให้เกิดความล่าช้า” ต้องรีบกินและลงทำนาต่อ นอกจากการประกอบอาชีพทำนาแล้ว หลังจากหน้านาก็มีการทำหัตถกรรม สานตะกร้า ทำเสื้อผ้าสวมใส่เอง โดยทำจากฝ้ายแต่ก่อนเรียกว่า “กระบัง” จะต้องมีการปลูกเอง โดยในสมัยนั้นจะมีคนญี่ปุ่นมาปลูกหม่อนเลี้ยงไหม (บริเวณสำนักงานที่ดิน จ.บุรีรัมย์ปัจจุบัน) เวลาวางจากการทำนาและการทำ

หัตถกรรม ก็จะมีการหาปลาซึ่งสมัยก่อนปลาชุมมากบริเวณห้วยสายนอกเมืองบุรีรัมย์ (วิทยาลัยเกษตรกรรมบุรีรัมย์ไปจนถึงทางรถไฟทิศตะวันตก) ส่วนใหญ่การประกอบอาชีพทำนา การทำหัตถกรรมแม้กระทั่งหาปลามาได้ ไม่ค่อยนำมาขายแต่จะเก็บไว้กินภายในครอบครัวและมีการแบ่งปันให้กับผู้อื่นบ้าง มีบางส่วนที่เหลือจริงๆ ที่นำไปขายเพื่อซื้อสินค้าที่จำเป็นในขณะนั้น

4. แหล่งน้ำ

“น้ำ” ถือเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิต โดยหมู่บ้านบุลำดวนหรือในเขตบริเวณใกล้เคียง น้ำค่อนข้างหายากมาก โดยสมัยก่อนต้องมีการหาน้ำมาใช้ แหล่งน้ำที่สำคัญในขณะนั้น บริเวณที่ใกล้เคียงที่สุด คือ “สระระรัมย์” (สวนสาธารณะระรัมย์ปัจจุบัน) ซึ่งจะต้องนำน้ำมาและต้องมาทำการกรองให้มีการตกตะกอน บางปีแห้งแล้งมากจะต้องนำ “โคลนมาบีบคั้นให้น้ำออกเพื่อใช้บริโภค” (สมัยก่อนที่กล่าวว่า บุรีรัมย์ดำนํากิน) นอกจะสระระรัมย์ จะมีบ่อ 2 บ่อ คือ บริเวณทิศเหนือและทิศใต้ของหมู่บ้านบุลำดวนซึ่งเป็นบ่อขนาดเล็กต้องมีการแย่งน้ำกันเป็นอันมาก

เศรษฐกิจ

ภาวะเศรษฐกิจสภาพก่อนข้างฝืดเคือง อันเนื่องมาจากถนนหนทางก็ยังไม่จะมีเป็นทางเกวียนในการเดินทาง ซึ่งไปไหนมาไหนไม่สะดวก กลางคืนก็ต้องใช้การจุดไฟให้เกิดความร้อนจนกลายเป็นไฟที่สามารถจะจุดได้ไฟได้ และมีการพัฒนามาใช้น้ำมันก๊าด ตะเกียงเจ้าพายุ ตามลำดับ การทำความสะอาดร่างกายสมัยก่อนก็ยังต้องใช้ต้นไม้นชนิดหนึ่งนำไปตำและบดให้ละเอียดและนำผ้ามาแช่ ก่อนที่จะนำมาทำความสะอาดร่างกาย

การค้ามีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ที่นำสินค้าการเกษตรมาขายให้กับพ่อค้าหรือเจ๊ก ซึ่งบริเวณขายข้าวจะขายที่โรงสีบริเวณหน้ารพช. ในปัจจุบันของเจ๊กเม้ง เป็นโรงสีข้าวขนาดเล็กและโรงสีบริเวณบขส. (ตรงตลาดกู่เกียรติทองในปัจจุบัน) โดยจะได้เงินในสมัยก่อนเรียกว่า “สตางค์แดง” มีรูอยู่ตรงกลาง มีการเก็บติดตัวเพียงเล็กน้อยในการซื้อสินค้าที่จำเป็น เช่น น้ำมันก๊าด เป็นต้น ไม่มีการสะสมมากนัก อาจเป็นไปได้ว่า เงินยังไม่มีความจำเป็นเท่าที่ควร ถ้ากรณีมีสตางค์แดงเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่ก็จะไปซื้อสร้อยคอทองคำเก็บไว้และแจกจ่ายให้กับลูกหลาน ในขณะที่นั้นไม่มีการฝากธนาคารเพราะยังไม่มีและยังไม่มีการสะสมสตางค์แดงใส่ในไหฝังในดินแต่อย่างใด

กรณีเกิดชุมชนหรือชาวบ้านเกิดป่วยขึ้นมา ส่วนใหญ่จะมีการรักษาแบบชาวบ้าน ตามมีตามเกิด ถึงแม้ประมาณ 80 ปี ที่แล้วจะมีสาธารณสุขแล้วก็ตามยังไม่เป็นที่ยอมรับมากนัก ก็จะให้ชาวบ้านที่เป็นคนน่านับถือช่วยกันรักษา สมัยก่อนก็จะมีการนำรากไม้มาต้มหรือชื้อยาเย็นมาต้มใส่หม้อ ทำพิธีกรรมการเป่าคาถาตามความเชื่อสมัยโบราณ โดยโรคที่ถือว่าร้ายแรงในขณะนั้น คือ “โรคฝีดาษ” รักษายากมาก ถ้าเปรียบเทียบกับโรคดังกล่าวมีความร้ายแรงเท่ากับ “โรคเอดส์” โดยภาพรวมเศรษฐกิจส่วนใหญ่ฝืดเคืองทำให้มีโจร ขโมย ค่อนข้างชุกชุม มีการขโมยวัว ควาย ข้าว พืช ผัก ตามแต่จะขโมยได้

การเมือง : ผู้นำชุมชน การพัฒนา จัดแก้ปัญหา สถานที่ติดต่อกับ

ราชการ

หมู่บ้านบุลำควน ในการรวมกันเพื่อพัฒนาชุมชนมีน้อยมาก โดยเวลาส่วนใหญ่ให้กับการทຸ່ມเตในการทำนา ทำหัตถกรรมต่างๆ แต่ในหมู่บ้านก็จะมีผู้นำหมู่บ้านมานานแล้ว ผู้นำหมู่บ้านจะเรียกว่า “ผู้ใหญ่บ้าน” เป็นคนมีบทบาทในการเรียกประชุมโดยการตีกะโหลกกลา ให้มาประชุม แต่ส่วนใหญ่การเข้าร่วมประชุมไม่ได้เข้าร่วมเลย ทำให้ไม่ทราบได้ว่า เกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง ขณะนั้นผู้ใหญ่บ้าน มีชื่อว่า “ตาเอี้ยง” และผู้ใหญ่บ้านชื่อ “ตาอ้าก” ตามลำดับ

ในการอยู่ร่วมกันของหมู่บ้านบุลำควน การทะเลาะเบาะแว้งกันน้อยมาก ถ้ามีทางผู้ใหญ่ก็จะบทยาทในการดำเนินการพาไปทำอำเภอ (ตรงที่ว่าการอำเภอในปัจจุบัน) เพื่อให้ทางการหรือตำรวจช่วยไกล่เกลี่ย

การติดต่อกับเจ้าขุนมูลนายในขณะนั้น การเดินทางเป็นทางเกวียน สมัยก่อนศาลากลางจะเป็นไม้และมีเพียงชั้นเดียว โดยขณะนั้นอายุประมาณ 8-9 ขวบ (ย่าสมบูรณ์) ศาลากลางเกิดไฟไหม้ จึงได้วิ่งไปดูและรอบๆ บริเวณก็เป็นที่โล่งและต่อมาก็มีการสร้างศาลากลางใหม่ขึ้นมาในที่เดิมแต่มีเพิ่มเป็น 2 ชั้น ขณะที่การแต่งกายของข้าราชการสมัยก่อน ผู้ชาย ผู้หญิงจะนุ่งโจงกระเบนสีม่วง เสื้อสีขาว ใส่หมวกมีขี้ผึ้งและมีการปรับจนถึงปัจจุบันเป็นชุดสีทึบ

ศาสนา ความเชื่อ

คนโบราณมีความเชื่อเรื่อง “ศาลปู่ยา ตายาย” ในการดำเนินกิจการใดๆ ก็ตาม โดยเฉพาะการทำนาจะมีการบอกกล่าว ถึงการทำนาและขอให้ผลผลิตออกมาได้อย่างสมบูรณ์ ส่วนในเรื่องศาสนาคนในหมู่บ้านบุลำควนนับถือศาสนาพุทธ การทำบุญไม่เคยขาดเนื่องจากศูนย์รวมในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาจะไปช่วยงานบุญที่วัด

โดยไม่ต้องมีการบอกกล่าวแต่อย่างใด ไปฟังเทศมหาชาติ ณ วัดกลาง และเชื่อผู้นำศาสนาเป็นอย่างมาก (พระสงฆ์) ในเรื่องบาปบุญคุณโทษ

ประเพณี วัฒนธรรม

คนโบราณในสมัยก่อนค่อนข้างมีเวลาให้กันมากในการดูแลสังเกต ลูกหลาน เนื่องจาก ต้องทำนา ทำหัตถกรรม สานตะกร้าต่างๆ ร่วมกัน ทำให้พ่อแม่มีเวลาบ่มเพาะลูกหลานค่อนข้างมากและลูกหลานกลัวพ่อแม่เป็นอย่างมาก จะทำอะไรต้องได้รับการยินยอมก่อน ถึงแม้จะมีหมู่บ้านอื่นมาจับ สมัยก่อนการมาเกี่ยวพาราสี เรียกว่า “มาเล่นสาว” ก็ต้องอยู่ในสายตา ซึ่งแต่ละหมู่บ้านจะมาเล่นสาวก็ไกลอย่างเช่น ชุนชนหมู่บ้านอิสานเดินทางมาเล่นสาวที่ชุมชนหมู่บ้านบุลำควนโดยการเดินเท่านั้น บางครอบครัวการแต่งงานก็ยังคงมีการคลุมถุงชนโดยการจัดหาให้ของผู้ใหญ่ทั้ง 2 ฝ่าย มีการจับจองกันเป็นเวลา 1 ปี ก่อนแต่งงานซึ่งไม่เคยเจอหน้ากันและพูดคุย

การละเล่นสมัยก่อนก็มีตามเทศกาล โดยเฉพาะสงกรานต์ก็มีการเล่นที่วัดและหมู่บ้านของตน จะมีการเล่นตีตะโพน ตีกลอง เดินรำทำเพลง ลิเกและการละเล่นชักเย่อ

พิธีกรรมการแต่งงาน งานศพ สมัยก่อนมีความเป็นพิธีรีตองมาก โดยมีการประชุมงานก่อนวันจริงถึง 2-3 วันและไม่ต้องบอกกล่าว

คนในชุมชนแต่จะมาช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่ และมีราคาถูกกว่าสมัย
ปัจจุบันในการจัดการ โดยพิธีงานศพ การเผาศพ ในอดีตของหมู่บ้าน
บุลำควน จะไม่ค่อยมีการฝังจะเป็นการเผาทั้งสิ้น ซึ่งการเผาก็ไม่เผาที่
วัด อันเนื่องมาจาก สมัยก่อนจะไม่มีเมรุในการเผา ก็จะต้องนำศพมาตั้ง
ที่โล่งปละยนา ซึ่งเรียกว่า “โคก” เมื่อมีการเผาที่ใดที่หนึ่งแล้วก็จะนำมา
เผาศพ ณ จุดเดิมไปเรื่อยๆ และกลายเป็นสถานที่ประจำหรืออาจ
กลายเป็นป่าช้าของแต่ละชุมชน ในส่วนของหมู่บ้านบุลำควนส่วน
ใหญ่จะนำไปเผาที่โคกบริเวณวัดป่าบุลำควน ซึ่งสมัยก่อนยังไม่มีวัด
แต่ก่อนเป็นป่าช้า แต่ต่อมาก็มีการสร้างวัดป่าบุลำควนบริเวณเผาศพ
ณ จุดนั้น จนถึงปัจจุบัน

“เรื่องเล่าของย่าสมบุญ แก้วขวัญไกร ถือว่ามีความสำคัญยิ่ง
ต่อการรับรู้รากเหง้าของตัวเองและชุมชนเพื่อให้พึงระลึกถึงความ
ความเรียบง่าย เกื้อกูลกัน เคารพอาวุโส ศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา”
รักย่าสมบุญ